

VICENT TORRENT

Musicòleg i component d'Al Tall

JESÚS HUGUET

Escriptor

JOSEP MARIA MORERA

Director Teatral

ÀLVAR MONFERRER

Moderador: Antropòleg

Mesa redona sobre
ASPECTES DE LA CULTURA
POPULAR
VALENCIANA

EL DIRECTOR

DE LA REAL SOCIEDAD ECONÓMICA DE AMIGOS DEL PAIS

Es complau de convidar-lo a la Mesa Redona que dins del cicle **Aspectes de la cultura popular valenciana** es celebrarà 1^a 1 de febrer, a les 19'30 hores en el Centre Cultural de BANCAIXA, plaça de Tetuan 23, a càrrec de :

VICENT TORRENT (Musicòleg i component d'Alt Tall)
JESUS HUGUET (Escriptor)
JOSEP MARIA MORERA (Director Teatral)
ALVAR MONFERRER (Moderador: antropòleg)

Sobre el tema: **"Cultures dels Sentits: sons, cos, espectacles"**

Col·labora: **fundació**
BANCAIXA

València, Febrer 2000

LA MÚSICA TRADICIONAL VALENCIANA

Vicent Torrent

I. LA MÚSICA MEDITERRÀNIA

Si enfoquem l'objectiu de la nostra mirada i enquadrem l'àmbit dels països que voregen el Mediterrani, veurem com el mapa presenta una perspectiva bicolor: tot el nord d'un color, d'un sofisticat i poderós carmí, per exemple, i el sud, altrament, d'un real i sec color de terra. De nord a sud, les tonalitats van fonent-se i trobem el predomini d'un o altre pol, creant zones gradualment intermitges.

Aquest panorama cromàtic ens serveix per traduir quantitat de situacions que, en tots els terrenys, allunyen o acosten, segons es mire, uns i altres països mediterranis.

L'aspecte que vull comentar –les músiques tradicionals autòctones– respon perfectament a aquesta visió. Les tradicions del nord mostren una factura plenament occidental, les polifonies són presents, les estructures melòdiques són de la família europea i tot el seu sabor respon a aquell món musical que tant ha heretat del Renaixement. Parlem de les terres occitanes, de la Itàlia septentrional, de la Catalunya vella.

En canvi les tradicions del sud –països àrabs en general i Turquia– sonen de manera ben diferent. Aquest món musical és fàcilment identificable per a les nostres oïdes. Ací predomina una altra forma de construir les melodies, hi ha l'antiga afinació atemperada, la rica ornamentació melòdica, els melismes constants, el ritme irregular d'elàstiques relacions internes entre els seus valors: aquell ritme que sol calificar-se com a lliure.

Sembla, per tant, a primera vista que hi conviuen al si del Mediterrani dos mons musicals quasi oposats i irreconciliables. Però si anem mirant les zones centrals del Mediterrani –Andalusia, País Valencià, Balears, Còrsega, Cerdeya, totes les illes que creuen la mar, l'Itàlia meridional, Albània, Grècia, Macedònia, etc...– vorem que molt contràriament a aquesta apreciació superficial, hi ha una fusió sonora secular i profunda entre les formes musicals nord i les formes musical sud formant diverses tradicions que de diverses maneres

manifesten com les estructures melòdiques i les polifonies del nord són fecundades per tot el sistema expressiu del sud. Aquesta fusió, presumible pel contacte continu entre les terres mediterrànies al llarg dels segles, té zones on predomina més el llenguatge nord i altres on predomina el llenguatge sud.

El panorama cromàtic que he proposat sobre el mapa mediterrani, també ens condueix a descobrir una altra constant dins el món de les tradicions musicals. Si hem visualitzat la substància musical de les diverses àrees mediterrànies, ara igualment se'ns revelen els diferents nivells de vigència social d'aquestes tradicions. Mentre al nord, la música tradicional ha estat substituïda per les formes musicals comercials que s'han estés per tot Occident, al sud el consum social i la creació actualment continuen funcionant pels camins que marca l'evolució normal de les tradicions autòctones. I, tal com esdevenia abans, la zona central del Mediterrani mostra com conviuen les músiques tradicionals amb les músiques multinacionals predominant ací unes i allà unes altres.

II. LA TRADICIÓ VALENCIANA EN EL CONTEXT MEDITERRANI

El fet de contextualitzar la música tradicional valenciana dins l'àmbit de les tradicions mediterrànies respon a una visió progressista del tema front a una actitud romàntico-folklorista.

El romanticisme, que pretenia un reviscolament dels valors tradicionals, va desembocar en unes postures esclerotitzants per a tot el món de les cultures tradicionals: l'immobilisme, el purisme, l'exclusivització dels trets culturals de cada comunitat com a banderes i signes identitaris han creat unes conductes folkloritzants que condueixen a col·locar les cultures tradicionals en el museu.

Per contra hi ha una altra manera d'enfocar el tema: els trets culturals de la tradició s'han de reciclar per al seu ús actual. El contacte i l'intercanvi continu entre les cultures veïnes són mecanismes de vitalitat i garantia de creixement i normalitat.

És per això que ens convé tractar la música tradicional valenciana com a part d'una gran tradició mediterrània on la moneda és naturalment compatible i intercanviable. Dins el món mediterrani hi ha recursos vius i conductes vives que a la nostra terra han desaparegut. Per a nosaltres és bo entrar en contacte i en fusió –com sempre s'ha fet– amb eixos recursos i eixes conductes perquè ens aporten fórmules creatives i potencien la nostra pròpia cultura. Ens convé el trasvàs dins la zona central mediterrània on ens podem mirar a l'espill en altres tradicions de la nostra mateixa ona. I ens convé mirar també cap al nord i, sobretot, cap al sud on trobem la saba profunda i les arrels de la nostra sensibilitat i d'on podem pouar l'energia i la saviesa sonora que prenya el nostre llenguatge musical cada vegada més esvaït.

III. EL MÓN SONOR DE LA TRADICIÓN VALENCIANA

Com és la música que ha arribat fins ara i fins ací per transmissió oral? Quina és la música que emociona a la població que ha entrat en contacte amb aquesta herència sonora? Quina és, en definitiva, la sensibilitat musical d'aquesta gent?

Al País Valencià, com a part integrant de la zona central mediterrània, conviuen elements musicals del nord i del sud. Conviiuen fusionant-se i, d'alguna manera, perviuen formes diferenciades.

Les generacions actuals han heretat repertoris de clara ascendència nord-mediterrània: els romanços, la cançó narrativa en general, les formes cançonístiques més recents –nadalenques, pasqüeres, recitatius infantils– mostren una tipologia melòdico-rítmica europea. Fins i tot, molts textos i arguments són comuns a algunes àrees veïnes de la zona central (Mallorca, Aragó, Catalunya, Occitània, Itàlia septentrional).

També hi ha una gran part dels repertoris per a dolçaina que mostren melodies de factura europea o nordmediterrània: les melodies de les danses de carrer, d'algunes danses rituals o de cercavila. L'instrument, el més popular i el que ha arribat des de temps més antics fins l'actualitat, ha sofert amb tota seguretat canvis en la seua construcció forçats per les novetats formals dels repertoris que cada època anava aportant, sempre provinents del nord.

El repertori de rondalla: balls solts, fonamentalment jota, seguidilla, fandango i altres formes mixtificades.

Les polifonies i les heterofonies dels repertoris fonamentalment religiosos: aurores i altres devocions.

Tanmateix, la música del sud té presència en el repertori: les cançons de treball agrícola: de batre i de llaurar amb tipologia oriental, construïdes sobre modes que perviuen en els mons àrab i turc.

Una molt substancial part del repertori cançonístic i instrumental que funciona pel mode de mi en diferents variants. I les formes *per la de l'ú*.

Un repertori tan recent com és el cant d'estil que ha integrat elements genuïns del sud, melòdicament i rítmicament.

Els inquietants ritmes d'estructura irregular, anomenats aksak en les tradicions balcàniques, presents sobretot però no a soles en les albaes, balls plans i altres manifestacions a les comarques del Maestrat, els Ports i la Plana Alta.

Vist així podria semblar que la música nord té més pes a la nostra tradició present que no la del sud. Però hi ha una altra realitat que encara fa doblar la balança a l'altre costat. El cas és que quan la població interpreta tota aquella part de repertori europeu, ho fa amb un instint profundament sud, de forma que tant les polifonies, com els romanços i qualsevol altres peces *nord* assoleixen l'aspecte d'aquell color terra que mostrava el sud del mapa mediterrani. L'afinació atemperada, la melismació afegida, l'ornamentació melòdica, el funcionament rítmic que la població injecta en els repertoris europeus transformen radicalment eixa música i la converteixen en aquell so fusionat característic de les zones centrals i que podem denominar l'*estandar mediterrani*.

IV. VIGÈNCIA SOCIAL DE LA MÚSICA TRADICIONAL VALENCIANA

Quan comencí fa ara quinze anys els treballs de recopilació de música tradicional valenciana que em va encarregar la Conselleria de Cultura i que ha donat lloc a la col·lecció discogràfica *Fonoteca de Materials*, no pensava que el nivell de memòria i el nivell d'estil de la població en música tradicional foren tan alts com he pogut comprovar.

Cal dir que en els darrers vint anys s'ha produït un redreçament notable de la participació popular en les manifestacions i rituals públics de tradició. Les aurores, els pelegrinatges, les danses processionals i rituals, les danses de carrer, la dolçaina –particularment espectacular–, el cant d'estil, més modestament, etc... També cal dir que aquest redreçament s'ha produït de forma espontània i instintiva.

Altres manifestacions públiques, en canvi, han caigut quant al seu ús i cultiu: els balls de diversió, l'ús i cultiu dels quals ha passat de la població als grups de danses. Així mateix han decaït altres com les jotes de quintos, la salpasa, l'asguilando i les albaes a les comarques de Castelló.

Les manifestacions privades han caigut més en la mesura que ha canviat la vida i han perdut funcionalitat: les cançons de batre i de llaurar, les cançons de bressol, les de taverna, pasqua, estiueig. També, en la mesura que s'ha perdut el costum de cantar, ha caigut l'ús dels repertoris de cançó-crònica o crítica –en creixement fins els anys 50– les nadalenques, els jocs infantils, els pregons de venedors o serenos.

Parlant de vigència en l'ús i cultiu de la música tradicional, més determinant que l'oblit de l'antic repertori resulta la caiguda dels elements musicals, és a dir, de l'estil o del llenguatge musical que ha arribat per tradició. Es conserva repertori en la memòria o, si més no, en els cançoners i recopilacions, però es perd l'expressivitat autòctona: açò és el que més depressa cau en els nostres dies.

De vegades una cosa ha dut l'altra. Un exemple tenim en les cançons de batre. Ha caigut l'ús del repertori i al mateix temps ha caigut una forma de cantar que ja només s'utilitzava per a interpretar aquell repertori. L'esclerosi va reduint les funcions dels elements lingüístics i quan desapareix la seua darrera funció, mor la paraula: mor l'estil.

La qüestió és que progressivament va caiguent l'afinació atemperada no ja en les cançons de batre sinó en el cant d'estil, en el repertori cançonístic en general, en els cants heterofònics o polifònics. Va caiguent també l'afinació atemperada en la construcció actual de la dolçaina, que s'ha perfeccionat però des dels criteris d'afinació occidental.

Va caiguent també el sistema ornamental en les melodies, que cada vegada es fa més pla. I, fora del *cant d'estil*, va caiguent el cant melismàtic. I en el *cant d'estil* va baixant la capacitat d'improvisació dels *cantaors*.

En definitiva, la línia de l'evolució del llenguatge musical popular i tradicional ha estat al llarg d'alguns segles d'una progressiva occidentalització o

europèitització o *nordificació* en detriment dels trets més orientals i sudmediterranis. Aquesta línia s'ha incrementat enormement en els darrers seixanta anys i molt més encara, progressivament, en els darrers deu anys. Aquesta línia evolutiva també va progressant en el sentit de perdre mecaismes de vitalitat.

V. CONCLUSIONS

És possible i desitjable la recuperació dels trets de llenguatge musical autòcton de caire sudmediterrani, perquè és possible i desitjable construir, crear, consumir i fins i tot exportar una música adulta, potent i actual que arranque i s'expressi radicalment en el llenguatge tradicional.

No es pot confiar la supervivència d'aquest llenguatge a l'esforç per continuar mantenint en ús el repertori antic, perquè en gran part ha perdut la seua funcionalitat i perquè sense nova creació no hi ha vida.

Aquesta nova creació deu superar els tics dels músics romàntics anomenats nacionalistes o dels actuals músics de folk-rock que utilitzen la música tradicional de forma superficial i anecdòtica: no com un llenguatge sinó com a pretext per a fer altres tipus de música.

Cal una tecnificació i reorientació dels treballs de restauració en aquest sentit.

Cal un estímul per represtigiar l'ús de la música tradicional trencant les vergonyes i cal potenciar les manifestacions de la cultura tradicional.

Cal no abandonar els treballs de recopilació, estudi i classificació de la tradició oral que ha arribat fins els nostres dies.

JESÚS HUGUET

SOBRE EL COS
EN LA
CULTURA POPULAR

SOBRE EL COS EN LA CULTURA POPULAR

Jesús Huguet

LA setmana passada el professor Antoni Ariño es feia ressò de la dificultat per delimitar el concepte de cultura popular: costumisme, agrarisme, tradició, etc... són elements que sovint monopolitzen la més àmplia i rica, i globalitzadora, idea del que entenem per cultura popular. Ací mateix hem parlat de la ciutat, la urb, com espai generador de cultura popular o, també, de que no és privatiu de cap grup social, més aviat el contrari, la producció d'eixes manifestacions culturals. Però sí és evident que en mesurar un aspecte o concretar-lo, en un món tan ric i divers com aquest, la feina se'ns complica i les ramificacions poden dur-nos a viarany i camins dispersos.

Per tant, el primer que caldria enunciar aquesta nit és, en parlar del cos com element generador de cultura popular valenciana, que no ho faré des de les múltiples vessants que el tema pot propiciar (gastronomia, sanitat i salubritat, art, etc...) ja que cadascuna d'aquestes parcel·les exigiria un temps i dedicació molt superior del que disposem (per altra part, això pot ser objecte d'un proper cicle que ens acoste a la gastronomia o festivitats valencianes). Intentaré fer, senzillament, una aproximació a com la carnalitat ha estat present en moltes manifestacions i formulacions dels comportaments entre nosaltres.

Hi ha una certa consciència de la predisposició valenciana a fer del cos, de les relacions carnals, eix de la nostra ironia i mordacitat, en ocasions de forma bròfega. La presència, en la literatura, festes o qualsevol altra conducta social, de parts del cos, especialment de certes parts, és tan aclaparadora que en ocasions monopolitza un espai; p.ex., i per ficar-ne només un, l'agricultura. Tots els fruits (tomaca, carxofa, nap, faba, figa, etc...) tenen una doble significació semàntica referida a òrgans sexuals masculins i femenins que pot convertir una pura i simple conversa o frase agrícola, interpretada en clau eròtica, en exposició sicalíptica:

Carretera de les Coves
camí dels abeuradors
les figues estan peludes
per falta d'esquiladors.

diuen a la Salzedella.

Eixa predisposició valenciana, que sens dubte va unida a una filosofia de la vida de tendències lúdiques i hedonistes, sembla haver estat constant al llarg de la nostra història per damunt, encara, de cultures dominants, religions o sistemes polítics. Mentre la primera literatura àrab, la originada als deserts saudís i a l'Orient, és d'una austeritat temàtica esgarrifosa i d'una sobrietat formal extrema, els escriptors àrabs valencians, p. ex. Al-Russafí i al-Abbar, no es guardaven gens ni mica en proclamar les excel·lències del cos i d'una vida epícuria en versos com aquells que ens parlen d'una gola tan blanca i abel·lidora de l'enamorada que quan beu vi se li veu baixar per la gargamella, o aquells que li dedicarà l'amant al seu estimat:

El meu amat va aprendre de fuster, i jo vaig dir:
potser va aprendre amb els seus ulls serrant cors.
Desgraciats els troncs que ell treballa troncant-los
o talant-los, o ferint-los amb la destrat.
Ara que només són fusta pagaran el seu delit;
perque, quan eren ramatge gosaren copiar-li l'esveltesa.

Els àrabs i també els cristians. En el *Col·loqui i raonament de dames*, del s. xv, la desvergonyida i desinhibida conversa entre una casada i una beata propicia un exemple, potser paradigmàtic, de llibertat, almenys de paraula, de valencianes i valencians en el trànsit al món modern:

Queixal de porc li obre el ses
i el desgavelle

O

...tinc pits e cuixes
plenes, llises, no pas fluixes,
i com blanques!
Pus rodones tinc les anques
que un tonell...

no són, però, els versos més cridaners si els comparem amb el repàs que fa la beata dels amants que ha tingut:

...en aquests bancs que veu, arreu
sols ne bat quatre;
los restants pòden combatre
en la Turquia.

(o siga, en el catre present quatre amants s'ha traginat la beata, però un exèrcit que pot derrotar el turc és el total que ha feinejat el seu cos).

Acostar-se a la producció popular literària del s. xv al xix, bàsicament als

col·loquiers, és fer-ho a una obra en la que el sexe està present bé com element motor de la narració o com embolcall, sempre amb doble intenció, d'altres temes.

No sé si el mestissatge, del que ara tant es parla com element sumament positiu per a les societats, ha tingut alguna cosa que vore en esta contemplació del cos i sexe sense massa tabús (algun en tenim, tot siga dit), però si repassem la nostra història vorem com edetans, contestants, ilercavons, íbers, fenicis, grecs, romans, visigots, àrabs, catalans, aragonesos, castellans, navarresos, francesos, italians, etc... han passat per sobre les nostres terres, i llits, diríem amb documentació refrendada; si a aquesta multitud de gent sumem els que han passat per baix del llit, i sense acta matrimonial pel mig, més que mestissatge la nostra és la barreja universal.

En una època o en una altra la desinhibició valenciana per les manifestacions al voltant del cos són evidents. I no solament en un aspecte, el literari per exemple, sinó en totes les manifestacions socials.

La presència del cos, i el sexe, és aclaparadora en moltes festes valencianes, en les Falles, per exemple, el primer llibret de les quals, efectivament escrit per Bernat i Baldoví per a la falla de la plaça de l'Almodí de València allà pel 1850, es titol·lava significativament "El conill de Visanteta" (com podem comprobar la duplicitat semàntica no solament apareix en la flora sinó en qualsevol altre com ara la fauna), i a Xàtiva publicava Blai Bellver *La Creu del matrimoni* que sense més pretensió que servir de suport a la falla ha esdevingut una de les produccions satíriques més sucoses de la literatura valenciana del s. XIX. Model que ha estat seguit posteriorment fins a l'extrem que no es pot concebre un llibret de falla (o de foguera i, encara, de moltes altres festes) sense que el cos, quasi sempre femení, estiga pel mig.

Pel que sembla és la geografia més transcendent, almenys en les coses del cos, que no la religió, la filosofia o la política. El clima o l'escalfor primaveral pareix que tenen més relleu en eixe sentit que la creença en una possible condemna en funció de l'ús o no ús sexual. Potser això ens volia dir Joan Fuster quan parlant de l'obra satírica de Bernat i Baldoví de Sueca i de Serafí Pitarra de Barcelona afirmava que la del primer era conseqüència d'una propensió pel sexe natural i diàfana mentre que la producció del barceloní era filla d'una ment sifilítica. Però eixa naturalitat, en massa ocasions, va unida a descontrolades i caricaturesques manifestacions: en una primerenca edició de *El Virgo de Visenseta*, de Bernat i Baldoví (que vostés saben va ser jutge i tenia la vel·leïtat d'escriure alguna que altra sentència en vers) va acompanyar-se el text de dibuixos d'un pintor del terreny. El resultat fou una publicació amb uns sexes monstruosos que restaven a la bròfega, però divertida, obra part de la sàtira i ironia amb explicitar bastardament el que literàriament era un *divertimento*.

Un altre aspecte que caldria assenyalar tindria a vore amb la vigència del fenomen a tot el territori valencià. Almenys des que el professor Joan Reglà va explicitar la seua tesi sobre la dualitat del territori i la història valenciana hi ha una certa tendència a contemplar tot el que és i es genera en aquesta franja

mediterrània en clau dual: repoblament català i aragonés, plà i muntanya, seca i regadiu, valencià i castellà, desimboltura i serietat, exhuberància i austeritat, alegria i rigor, etc... Historiadors i sociòlegs tendeixen a explicar el fet valencià en una doble, de vegades contraposada, vessant. La diversitat de les terres, i gents, valencianes és indiscutible (com ho són totes les terres i gents) però crec que des de l'òptica de la cultura popular, i sobre tot aquella que ve propiciada per la carnalitat, aquest territori presenta una unitat de conjunt remarcable. No és fàcil trobar grans diferències entre els acudits i cançonetes de l'interior o de la costa, a pesar que les referències geogràfiques puntuals siguen, evidentment, distintes.

Sovint es diu que la manca de prejudicis i naturalitat és pròpia de les zones de regadiu (les hortes i les planes) i es recorreix, per exemple, a les falles com demostració indiscutible. Res de més erroni: a Sogorb (per citar una població absolutament diferent del tòpic agrari-valencià costaner), abans de la incivil guerra del 36-39, era habitual l'escenificació dels sainets més tradicionals i característics valencians; i al Maestrat o l'Alcalatén ens trobem amb un ampli cançoner o acudits que podrien ficar roig al més desvergonyat versador riberec:

Per a segar bona palla
i per batre bon ponent,
per anar a vore les xiques
té que anar un ben calent.

diuen a Llucena.

Això que tenen les dones
pareix el mas del Racó
que encara que allí no plogue
allí sempre hi ha saó.

canten a la Salzedella. Com voram el masclisme és l'element conductor d'aquestes còples i de tantes altres, cosa que ens permetria endinsar-nos, però no és aquest el moment, en una anàlisi ben interessant dels tòpics de la nostra literatura popular.

Crec que aquesta expansió per tota la comunitat no obsta per a que cadascuna de les comarques i gents tinguen la seua pròpia i indiscutible personalitat. Però creure que, perquè als Ports i Maestrat no es conreen taronges com a la Safor, no s'han produït unes manifestacions populars que contemplen el cos i les relacions íntimes desprovistes d'inhibicions o pors és reduccionista i descoïxedor d'una unitat, almenys formal, de la nostra gent a l'hora de parlar espontàniament del sexe i els seus voltants.

Caldria acabar aquesta aproximació al cos com generador de cultura popular fent esment a la gran importància que la carnalitat ha tingut en la nostra

literatura més rellevant, la del s. xv. Ja és un tòpic retreure la variada riquesa sexual del Tirant lo Blanc. Vargas Llosa diu que en el Tirant estan presents totes les varietats, acceptades o no socialment, de relacions sexuals, des del voyeurisme al sadomasoquisme o lesbianisme. M'agradaria matisar l'afirmació dient que fer una lectura freudiana de les variacions sexuals del Tirant és filar massa prim o pixar fora test. Sempre he cregut que Joanot Martorell des de la llibertat de l'època i de l'espai en què vivia, es plantejava eixes accions només en funció de l'aventura de la novel·la sense, evidentment, ninguna connotació pecaminosa o transgressora.

El Tirant però també *L'Espill o Llibre de les Dones* de Jaume Roig, culminació d'una tendència misògina on el cos és una sac de cucs i prevaricació però sobre el que un es revolca molt a gust. Misogínia que començarà a vore's contestada per la poesia d'Ausiàs March. Ausiàs, com els seus versos, és una pura contradicció: es plany excelsament pel pecat però no es parerà en cap estop. Més d'un maldecap jurídic i social tingué per la seua predisposició vers la carn, el peix i la verdura als que era aficionat sense cap mena de mesura ni continència. En qualsevol cas, Ausiàs, va definir nítidament, i magníficament, en una sola frase el món i esperit de la carnalitat; frase que voldria aprofitar per cloure aquest parlament ja que és el millor resum del que són incapaç d'esposar:

La carn vol carn.

Moltes gràcies.

JOSÉ MARÍA MORERA BUELTÍ

MANIFESTACIONES TEATRALS POPULARS

MANIFESTACIONS TEATRALS POPULARS

José M.ª Morera Buelti

VULL dedicar esta intervenció a la memòria de la que podem considerar l'última gran actriu sainetera valenciana, la modesta –però gran en el seu art– Trini Guillem, a qui fa només uns dies vam haver d'acomiar per sempre.

Cap a la fi dels anys 50, uns quants batxillers matàvem les hores pel claustre de la Universitat de València, als peus d'un Lluís Vives que pareixia nascut per a callar, o que així devia haver-ho ordenat l'autoritat. Si de cas, escoltava les nostres elucubracions sobre teatre, un art del qual a penes sabíem res i ja en volíem donar lliçons. Ni el doctor Santacruz, ni el rector Corts Grau, no tenien prou *sex-appeal* científic per a desviar-nos de la nostra lluita obstinada contra tot allò que no fóra definir, amb paraules buides, aquella ànsia indefinida de definir-nos des d'un teatre nostre, il·luminant directament el punt en què fórem, reconeixiblement, reconeixibles. Llegíem teatre, assajàvem pels racons, i de columna a columna proposàvem escenaris impossibles.

En aquell temps, el més insensat d'aquells xiquets, que és qui ara els parla, va rebre una telefonada del professor Sanchis Guarner recomanant-li afectuosament que atenguera un tal Llorenç de Romaní, que venia amb un encàrrec de Lo Rat Penat. (Si em fan la caritat de recordar aquella època, no confondran aquella societat amb Lo Rat Penat de més avant).

Bé, el tal Llorenç de Romaní, personatge atípic d'aquells que haurien de subvencionar les institucions locals, perquè donen dimensió europea i marca de qualitat a la ciutat, vingué amb un text que em posà a les mans. I allí comença la història que vull contar-los.

Autor:

Auditors sabis, prudents,
de molta magnificència,
après de darnos llicència,
pregueu que estiguen atents;
perque assi els porte al present
un Acte nou traduït,
Misteri vulgarment dit

dels tres Reys del Orient;
feunos, Senyors, la contenta
de callar, perque al Autor
ferseliha molt gran favor
mentres que asò es representa.
Assi veuràn adorar
à Deu tres Reis Excelents,
Melchor, Gaspar, Balthasar,
y oferir molts rics presents.
Tambè veuràn la furor
de Herodes, y son Edicte.
Joseph fugirà à Egypte,
y sa Esposa ab lo Salvador;
y puix ma mensageria
de tots ya notoria es,
nostron Deu à ses Mercès
done goix, pau, y alegria.

Del primer amor a vegades no queda més que el record, i en la major part dels casos, ni això. Dels amors “per a tota la vida”, d’aquells que són vàlids en totes les estacions, s’escriu, amb sang, la vida.

Maria:
Amics meus, este es lo Infant,
que està assi tan resplendent,
Rey Inmens, Deu Prepotent,
que està Israèl esperant.
Aquest es lo Rey de Reys,
aquest de Senyors Senyor,
aquest del Mon Salvador,
que ens darà les Noves Lleys.
Aquest es lo ver Mesies,
aquest es lo Fill de Deu,
y sent Deu, també es fill meu,
en quant Home en aquest dia.

La veritat és que, al principi, no vaig entendre res. Com més llegia aquells versos, més negre veia que allò poguera alçar-se en la plaça de l’Almoina, on tants autors castellans havien ocupat un espai.

Però aquells versos tan de l’Horta entraren en la meua imaginació com un rent, i començaren a fermentar-la. Perquè, si bé he tardat anys a comprendre-ho, en ells hi havia aquella immediatesa que només estilitzant la memòria sensible podia transmetre. De manera que vaig obrir els ulls, vaig mirar, vaig tocar, vaig ballar, i els versos de Maria van ser els primers que vaig dir amb amor en la meua professió.

Àngel:

Ella es ella,
la que parí, y resta Doncella:
ella es la Inmaculada
eternament preservada,
Mare del que la criada,
Verge tots temps, y Doncella:
ella es ella,
la que parí, y resta Doncella.

Vaig veure clar que sense innocència, sense un esclat d'innocència, allò no era possible, i vaig omplir el cadafal de xiquets. Així, vaig aprendre que tot allò que jo mirava, escoltava i sentia, era el patrimoni dels meus avis, i possiblement seria el que jo deixaria als meus fills, que són els vostres.

Sense saber-ho, anava aprenent. Perqué, només oblidant que era un jovenet llegit, vaig poder dedicar-me a mirar i veure. Només d'esta manera vaig poder escoltar i sentir la veu de l'Àngel:

(Àngel)

I amb la trompeta vam aprendre a riure i a témer. Matilde Salvador –eterna sigues per sempre, amén– ens va ensenyar a entonar-la de la manera més fàcil.

Alguacil:

Faràs prest la crida,
no et vull fer mes de tardar,
sos Infants vullen portar,
Mares, Dides per sa vida,
à les quals sa Magestat
les promet molt bon salari,
y si asò fan al contrari,
los serà ben demanat.

Trompeta:

Ara ochats que os fan saber
de part del Rey de gran poder,
que tot ò mana,
que enlora de bona gana,
Dijous desta semana,
vingau de prest,
oint lo manament aquest,
que així hu ordena
la Sacra Magestat,
que te al present, en tot lo Mon
sera just, y en son nom,
Emperador dels Romans,
aumentador del Imperi,

que te lo poblat, y despoblat,
de Orient, caminant fins à Ponent,
Mijorn, Tramontana,
Terra, y Mar,
y mes au de fer, que au de pagar
un diner, que siga de argent
al Rey Herodes,
si li es degut,
ostentant les atencions:
Veniu totes les Dones,
així les males, com les bones,
jovens, y velles,
casades, viudes, doncelles,
tan prest com puguen,
sens reparar en que duguen
sens fer les celles,
puix lo costum que ya en elles
sent convidades,
es anar molt afaytades,
gastant blanquet,
y color de paperet,
molta meleta,
sols per dur la cara neta,
y ab gran dolor
los pegats del pelador
molt a repel se arranquen,
y no ya fel,
que en la amargura
se iguale, y la criatura,
si es que plora,
no ajen por deixen enlora
este que fer,
perque dihuen es primer,
que no el anar
à donarlos à mamar:
y així els ordena
que deixant tota faena
en est instant,
cada una en son infant

De tot això fa molts anys, una eternitat contable —és a dir, d'allò que puc contar. He dit que este va ser el meu primer amor, i crec que s'ha entés que amb estos Misteris em vaig fer prou home per a haver comprés.

Si em permeten una definició; l'altre dia el professor Mateu va dir, davant meu i d'altres persones, que l'Horta de València era com un gran artefacte de cultiu. Doncs bé, per a mi, esta superposició conscient, exquisidament gravada, de misteri i immediatesa, és la clau del nostre teatre popular.

Passen els anys i s'escriuen llibres i més llibres, i es diuen coses molt fines, però allò que passa per art popular és una espècie de festa als morts, d'al·leluies al lligall i glorificació de l'avi que va ser botiguer, davant de la indubtable transformació d'un món al qual pareix que se li ha soltat el ramal. La sorpresa, el goig de trobar-me amb un finíssim nou poeta, etern poeta popular, m'ha fet fort en les meues creences. Hui, en plena primavera d'hivern de la meua vida, em sent acompanyat i sorprés. Josep Bonet em va regalar, el Nadal de 1998, és a dir, fa poc més d'un any, un autèntic llibre, amb tapes i tot, que no s'ha publicat mai. Ell el va escriure i ell i els seus amics el van imprimir, el van cosir, el van enquadrar i me'n regalaren un dels únics trenta exemplars existents. Mai no he rebut un regal amb tanta alegria. Mireu:

LES ESTRENES

Menut de Morera,
vos vinc a cantar,
doneu-me d'estrenes
caliu de la llar,
que de nit ja gela
i rasca el matí,
si no obriu la porta
no me'n vaig d'ací!
No me'n vaig d'ací!

Menut de Morera,
és l'hora inquieta;
ja sent les punxades
la Maredeueta.
Ja véns, vida meua,
fillet meu diví!
Si de mi naixies,
moriràs de mi.
Moriràs de mi!

Menut de Morera,
damunt de la palla,
ja sua, ja bufa,
Maria treballa.
Fes força, xiqueta,
que ja el tens ací!
(Si tu no plorares,
jo sí que plorí.)
Jo sí que plorí!

Menut de Morera,
de nit a Betlem,
cantant tremolosos
tots acudirem.
Qui porta taronges,
qui porta arnadí,
si voleu nadales
compreu-me'n a mi.
Compreu-me'n a mi!

Menut de Morera,
Jesús ha nascut.
Els àngels a Herodes
li fan tururut.
Per tota la serra,
per tot el camí,
se sent l'oloreta
que fa el romaní.
Que fa el romaní!

Menut de Morera,
mireu que tinc set.
Passeu-me l'ampolla,
pel bon Jesuset!
Que visca Maria!
Que visca el Fadri!
Quines pixarrades
demà de matí!
Demà de matí!

Menut de Morera,
l'estel més lluent!
Ja vénen, ja vénen
els reis d'Orient.
Li porten gallina,
també colomí,
i allò que no es menja,
corona d'or fi.
Corona d'or fi!

El gran rei Herodes
messies no en vol.
Mana que degollen
la llum del cresol.
Per fondos i rambles
Jesús fa camí;
adés el parien
i ja no està ací!
I ja no està ací!

Menut de Morera,
ja se n'han anat
pel camí d'Egipte,
camí molt fressat.
Davall la palmera,
devora el pollí,
paren la serena
davant Sinaí.
Davant Sinaí!

Menut de Morera,
poquet hem menjat,
pinyons, avellanes
i res de trellat.
Porteu una guatla,
porteu colomí,
mateu la gallina,
mateu un garrí.
Mateu un garrí!

Menut de Morera,
diguem-nos adéu.
La festa s'acaba,
cada u a lo seu.
Que l'any que comença
l'acabem ací.
Si vinc per estrenes,
que em digueu que sí.
Que em digueu que sí!

Menut de Morera,
una altra cançó.
La done debades,
que en tinc abondó.
Que estiguem tots bons
i siguem feliços,
però l'any que ve
pasteu més pastissos.
Pasteu més pastissos!

LA BONA LLET

Sant Josep se'n va la plaça,
només té que un dinert
perqué Marieta esmorze
i que faça bona llet.

Sant Josep se'n va a la plaça.
El carrer és massa estret.
Ja l'espitgen, ja entropessen.
Li han furtat el dineret!

Ja s'acosta, ja s'acosta,
ja ha arribat a cal triper.
Si em donàveu la freixura,
voreu fer de bon fuster.

Vos faria una troneta
per al vostre infantonet.
Si volíeu foc de llenya
també faig de llenyater.

Si vos porte llenya grossa,
si vos porte romaní,
si voleu foc de rialles:
garbonet de petorri.

Betlemers, doneu-me almoina
perqué faça bona llet,
que després voldreu salvar-vos
pel meu pobre xicotet.

Ací no donem almoines
ni volem llogar fuster.
Pel camí per on venies,
ves-te'n, uix!, poll foraster!

Que barate camisola,
que barate el vell capot,
que barate l'espardenya
perqué mame el Monyicot.

Sant Josep tot ho empenyora
en el mont de pietat.
Li'n donen quatre pessetes
i l'envien despullat.

Una per a xirivia,
una per a comprar nap,
una, botifarra seca,
la que queda, un os pelat.

Ja coïa, ja coïa
una olleta de Nadal.
Ja s'ho menja Marieta
com qui li ho volen furtar.

S'agarrava, s'agarrava,
s'amorrava el Jesuset.
Ja li mama, ja li mama,
que ne raja bona llet.

DE JESUSET CAGÓ

“Carabassa, carabassa,
carabassa de torrar.
La ciutat que ens estimàvem
no mos volia estimar.”

S'aclamaven tots: “Què passa?
¿Que li passa a este fadrí
que recita desficacis
parlant a un carabassí?”
—*Hi ha un remei: al Sanedrí!*

“Carabassa, carabassa
dolça de Jerusalem.
Si en forn no mos enforàvem,
no sé com mos ho farem.”

El més animal bramava,
el més savi talla claus,
amb un xiquet no volia
el més manso fer les paus.
—*I la cosa té cacaus!*

Pel mercat i per les grades
ja pugen els Pares Sants.
Ja l'han vist que pledejava
amb cinc o sis elefants.

Que els rabins s'enrabiaven
i pegaven espentons.
Jesuset veu vindre els pares
i es caga en els pantalons.
—*I ells tot eren estufons!*

“Carabassa, carabassa
de carneta color mel;
m'han clavat les mans amb ferros
i la boca amb claus de fel!”

Als sons de la seua infància, de les cançons que no s'obliden, el poeta va relatant el gran misteri.

No faré juïns, no he vingut a això. Si este home d'ulls de boira eterna ha trobat el camí, és que el teatre, la cançó popular, han de continuar sent el primor de la nostra cultura. Però fresc i viu com una rosa. Com una carabassa de torrar. Però mai com una flor d'armari.

